

TÜRKİYE'DE YOLSUZLUK-EKONOMETRİK BİR İNCELEME

Dr. Güzin Bayar

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
guzinbayar@hotmail.com

Öz

Antik çağlardan beri hemen her toplumda değişik derecelerde yolsuzluk görülmüştür. Yolsuzluğun ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumsuz etkilediği, yatırımları caydırdığı, verimsizliklere ve kaynak israfına yol açtığı, gelir dağılımını bozduğu ve demokrasi ve ahlaki zedelediği konusunda literatürde neredeyse görüş birliği bulunmaktadır. Yolsuzluk için uygun bir ortam hazırlayan sistemin niteliklerini incelemek ve yolsuzluğu kolaylaştıran faktörleri belirlemek, sebep sonuç ilişkilerini incelemek sorunun çözümünde ilk ve en önemli basamaktır. Bu makalede, Türkiye’de yolsuzluğun muhtemel sebeplerini ortaya koymak üzere regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizinin sonuçları, Türkiye’nin ekonomik açıdan dışa açılmasıyla yolsuzluk vakalarının arttığını göstermektedir. Ayrıca enflasyondaki artış ve işsizlikteki artış da yolsuzluğu artıran faktörlerdir. Diğer taraftan, devletin ekonomideki ağırlığının ve devletin personel harcamalarının yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Yolsuzluk, ölçüm, regresyon, dışa açılma

CORRUPTION IN TURKEY-AN ECONOMETRIC ANALYSIS

Abstract

Since ancient times, in nearly every society, various levels of corruption has been observed. There is nearly a consensus in the literature that corruption deteriorates economic development and, investments, causes waste of resources, distorts income distribution, harms democracy and ethichs. Analysing the characteristics of the system that provides comfortable environment for corruption, figuring out the factors that ease corruption, examing cause effect relationships would be the most important steps towards the solution. In this article, to figure out the possible causes of corruption, a regression anaysis is performed. Results of the regression show that, in Turkey by the opening of the economy to foreign trade corruption incidences have rised. Besides, inflation and unemployment are also important factors explaining corruption, both variables have *increasing effect on* corruption level. On the otherhand, weight of pulic sector in the economy and personel expenditures of government seems not to have significant effects on corruption.

Key Words: Corruption, measurement, regression, opening up

TÜRKİYE'DE YOLSUZLUK-EKONOMETRİK BİR İNCELEME*

1. Giriş

Yolsuzluk antik çağlardan beri hemen her toplumda görülen bir olgudur. Ancak özellikle son yıllarda akademisyenlerin ve politika belirleyicilerin dikkatini daha çok çekmekte, sosyal ve ekonomik maliyetleri daha çok gündeme gelmektedir.

Yolsuzluğun yazında (literatür-literature) pek çok tanımı bulunmaktadır. En çok kullanılan Dünya Bankası'nındır : "kamu kurumunun kişisel çıkar için kötüye kullanılması". Shleifer ve Vishny¹ yolsuzluğu "devlet görevlilerince devlet malının kişisel kazanç için satılması" olarak tanımlamaktadır. Tanımlar yolsuzluğun kamu sektörü yönünü vurgulasa da, bu, özel sektörde yolsuzluğun olmayacağı anlamına gelmez. Yolsuzluk müvekkil-vekil ilişkisi problemi olarak da tanımlanabilir. Genellikle müvekkil tarafından vekile bir iş havale edilmekte ve vekile müvekkil adına hareket etme yetkisi verilmektedir. Bu yetki, vekil tarafından müvekkil aleyhine ve kendi lehine haksız kazanç elde etmek için kullanıldığında yolsuzluk gerçekleşir.

Yolsuzluk hakkında yapılan araştırmalar yolsuzluğun ekonomik ve sosyal önemli maliyetleri olduğunu göstermektedir. Yolsuzluğun en sık bahsedilen zararı yatırımcıları caydırması, dolayısıyla ülkenin yatırım, büyüme ve kalkınmasını olumsuz etkilemesidir. Konu üzerinde yapılan ve çeşitli ülkeleri kapsayan çalışmalar yolsuzluk ile yatırımlar ve kalkınma seviyesi arasında negatif ilişki bulmuştur. Bu çalışmalar arasında Mauro (1995) (Bardhan'da² bahsedilen), Gould ve Amaro Reyes (1983), Birleşmiş Milletler (1989), Klitgaard (1991) (Shleifer ve Vishny'de³ bahsedilen), Paulo (1995) (Goldsmith'de⁴ bahsedilen), Ahmad⁵, Le ve Rishi⁶ sayılabilir.

Yolsuzluk tahsis verimliliğini ve kaynak dağılımını da olumsuz etkilemektedir. Yolsuz devlet görevlileri yatırımların, yolsuzluğun tespit edilmesinin daha güç olduğu, büyük (genellikle mürşifçe gerektiğinden büyük) projelere yönlendirilmesini tercih etmektedirler. Yolsuzluğun artmasıyla kamuda kaynak israfı bütçe

* Doç. Dr. Hakan Ercan'a ve makaleyi değerlendiren iki hakeme katkılarından dolayı teşekkür ederim.

¹ A. Shleifer, R. W. Vishny, "Corruption", *The Quarterly Journal of Economics*, 108, 1993, 519-617.

² P. Bardhan, "Corruption and Development: A Review of Issues", *Journal of Economic Literature*, 35, 1997, pp. 1320-1346.

³ A. Shleifer, R. W. Vishny, "Corruption", *The Quarterly Journal of Economics*, 108, 1993, 519-617.

⁴ A. A. Goldsmith, "Slapping the Grasping Hand: Correlates of Political Corruption in Emerging Markets", *American Journal of Economics and Sociology*, 58(4), 1999, pp. 865-883.

⁵ N. Ahmad, "Corrupt Clubs and the Convergence Hypothesis", *Journal of Economic Policy Reform*, 11(1), 2008, 21-28.

⁶ Q. V. Le, M. Rishi, "Corruption and Capital Flight: An Empirical Assessment", *International Economic Journal*, 20(4), 2006, 523-540.

açıklarını artırmakta, bu da enflasyondan yüksek faizlere pek çok ekonomik sorunun kaynağı olmaktadır.

Bunların yanı sıra yolsuzluk gelir dağılımını bozmakta, devletin güvenilirliğini ve meşruiyetini sarsmakta, demokrasiye ve ahlaka zarar vermektedir. Mauro⁷, yolsuzluğun daha fazla olduğu ülkelerde siyasi istikrarsızlığın daha fazla olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de yolsuzluğun sebeplerine ilişkin olarak ekonometrik bir analiz yapmaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde yolsuzluğun ölçüm yöntemlerine ilişkin bilgiler verildikten sonra üçüncü bölümde yolsuzluğun sebepleri hakkındaki ampirik literature yer verilmiş, dördüncü bölümde ise Türkiye’de yolsuzluk hakkındaki ampirik çalışmalardan bahsedilmiştir. Bu makalede yapılan ekonometrik çalışmanın verilerine ve yöntemine ilişkin açıklamalar beşinci bölümde yer alırken, altıncı bölümde yapılan ekonometrik analizin sonuçları yorumlanmaktadır.

2. Yolsuzluğu Ölçmek

Yolsuzluğun bir ülkedeki gelişimini incelemek, farklı ülkeleri karşılaştırmak, yolsuzluğun sebepleri ve sonuçları üzerine araştırma yapmak için öncelikle yolsuzluğu ölçebilmek gereklidir. Yolsuzluğu tam olarak ifade edebilecek bir ölçüt bulmak kolay değildir; çok çeşitli türleri bulunmaktadır ve gözlemlenmesi zordur. Bu sebeple yolsuzluk yaklaşık ölçütlerle (proxies) ölçülmektedir.

Dünya Bankası, yolsuzluğu ölçmek için dört çeşit yaklaşık ölçüt tanımlamaktadır: i) Net Varlık Değerlendirmesi ii) Tutuklanmalar ve mahkumiyetler iii) Anket yöntemi iv) Makroekonomik ampirik çalışmalar.

Berg⁸ yolsuzluk ölçütlerini ikiye ayırmaktadır: nesnel ölçütler ve öznel ölçütler. Nesnel ölçütler, doğrulanabilir verilere dayanan ölçümlerdir. Çoğunlukla, ülkedeki yolsuzluk suçlarından hüküm giyenlerin sayısı veya internet arama motorlarında arama yapıldığında gelen bağlantı sayısı yolsuzluğu ölçme amacıyla kullanılmaktadır. Öznel ölçütler algı veya deneyime dayalıdır ve anketler yapılarak toplanan verilerden oluşmaktadır. Bu anketlerde genellikle kişilerden yolsuzluğun seviyesi hakkındaki görüşlerini bildirmeleri istenmektedir.

Bunların yanında, daha az kullanılan başka ölçütler de bulunmaktadır, çeşitli kuruluşların bölge uzmanlarınca hazırlanan, yolsuz politikacıların ve devlet memurların oranları hakkındaki tahminler gibi. Johnston ve Hao (1997) (Jain’de⁹

⁷ P. Mauro, “Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Further Research”, *Finance & Development*, 1998, 11-14.

⁸ E. Berg, “How Should Corruption be Measured?”, London School of Economics and Political Science MSc Economics Extended Essay, 2001.

⁹ K. A. Jain, “Corruption: A Review”, *Journal of Economic Surveys*, 15(1), 2001, pp. 71-121.

bahsedilen), Çin'deki yolsuzluk seviyesindeki değişiklikleri tahmin etmek için yolsuzluk şikayetlerinin sayısını kullanmaktadır.

Berg¹⁰, mevcut göstergelerin olumlu taraflarını içeren ve bazı zayıflıklarını gideren, öznel, deneyime dayalı bir yolsuzluk göstergesinin kullanılmasını teklif etmektedir. Önerdiği "rüşvet oranı" ölçütü, belirli bir zaman aralığında ödenen rüşvetlerin toplam değerinin aynı dönemdeki toplam gelire oranlanmasıyla bulunmaktadır.

Ülkeler arası karşılaştırmalarda ve ampirik araştırmalarda en sık kullanılan ölçütler, çeşitli uluslararası kuruluşlarca ve özel araştırmacılarca yapılan anket çalışmalarıdır. Ekonomik İstihbarat Birimi (Economic Intelligence Unit), Politik Risk Hizmetleri Firması (Political Risk Services Inc.), Politik ve Ekonomik Risk Danışmanlığı (Political & Economic Risk Consultancy), Yönetim Gelişimi Enstitüsü (Institute for Management Development), Dünya Bankası (World Bank), Price Waterhouse Coopers, Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum), Özgürlükler Evi (Freedom House), Uluslararası Saydamlık Derneği (Transparency International) gibi dernek ve kuruluşlar bir çok ülkede algılanan yolsuzluğa ilişkin araştırmalar sağlamaktadır.

Hall and Yogo, Kaufmann, Kraay and Ziodo-Laboton, Ades & Di Tella (Jain 'de¹¹ bahsedilen), Helpman, Jones, Kaufmann & Schankerman, Neumann (Berg'de¹² bahsedilen) gibi bazı ekonomistler de inceledikleri ülkelere ilişkin algıya dayalı veya deneyime dayalı yolsuzluk göstergeleri hazırlamışlardır.

Yolsuzluk üzerine ampirik çalışma yapmak, yolsuzluğu analiz eden regresyonlarda bağımsız veya bağımlı değişken olarak kullanılan birçok sosyal, ekonomik ve siyasi değişkenin de ölçümlerini kullanmayı gerektirmektedir. Bu tip değişkenlerin nesnel ölçütlerinin bulunması ise genellikle oldukça zor olmaktadır. Jain¹³ bu değişkenlerin yerine kullanılabilir yaklaşık ölçütlerin ve bu konuda veri sağlayan araştırmacıların bir listesini vermektedir. Bu tip zor ölçülen değişkenler arasında, ekonomik özgürlük, sivil özgürlükler, bürokratik zorluklar, yasal çerçeve, yönetsel etkinlik, serbestleşme ve ekonomik reform, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, ekonomik rantların değeri sayılabilir.

Yolsuzluğun yaklaşık ölçütleri ne kadar yarar sağlamaktadır ve her bir yaklaşık ölçütün avantaj ve dezavantajları nelerdir?

¹⁰ E. Berg, "How Should Corruption be Measured?", London School of Economics and Political Science MSc Economics Extended Essay, 2001.

¹¹ K. A. Jain, "Corruption: A Review", *Journal of Economic Surveys*, 15(1), 2001, pp. 71-121.

¹² E. Berg, "How Should Corruption be Measured?", London School of Economics and Political Science MSc Economics Extended Essay, 2001.

¹³ K. A. Jain, "Corruption: A Review", *Journal of Economic Surveys*, 15(1), 2001, pp. 71-121.

Berg¹⁴, iyi bir yolsuzluk göstergesinin sahip olması gereken dört özelliği şöyle tanımlamaktadır: i) güvenilirlik: Endeksi hazırlayan kişiler nesnel olmalı ve indeks bir veya birkaç kişinin kişisel görüşünü değil, genel görüşü yansıtmalıdır; ii) geçerlilik: gerçekte ne ile ilgileniliyorsa tam olarak o ölçülmelidir (yani yolsuzluk); iii) doğruluk: ölçüm hataları büyük olmamalı, standart sapmalar küçük olmalıdır. Anketi cevaplayan kişi sayısının artırılması doğruluğunu artırır. iv) kesinlik: niceliğin neyi ölçtüğü hakkında herkes mutabık olmalıdır; sorular muğlak veya kişisel standartlara bağlı olmamalıdır.

Ampirik çalışmalarda en çok kullanılan öznel ölçüt türü olan algılamaya dayalı göstergeler genellikle geçeli ve güvenilirdir, ancak, doğruluğu ve kesinliği olmayabilir. Öncelikle, algılanan yolsuzluk, gerçek yolsuzluğu zaman açısından geriden takip edebilir, bu sebeple göstergeler politika değişikliklerine karşı düşük hassasiyete sahiptir. Bunun yanında, algılamalar içsel olabilir; basın yayının oluşturduğu gündem, büyük skandallar vs genellikle algılamayı tecrübelerden daha çok etkiler. Gösterge, halkın ülkedeki yolsuzluk seviyesi hakkında bilgi sahibi olduğunu varsayar, halbuki, özellikle büyük yolsuzluklar, kapalı kapılar ardında, gizlilik içinde yapılır. Anketler genellikle bürokratik yolsuzluğu ölçer, siyasi yolsuzluklar sahne arkasında kalır. Yolsuzluğun tanımı kültüre özgü olmaktadır; bir ülkede yolsuz sayılan bir faaliyet, bir diğerinde normal görülebilir. Yine, anketi hazırlayan ve uygulayan uzmanların hükümleri ve önyargıları anket sonuçlarını etkileyebilmektedir. Ankete dayalı göstergeler, bürokratik etkinlik ölçütleriyle yüksek korelasyona sahip olmakta; dolayısıyla iki etkiyi ayırt etmek zorlaşmaktadır.

Diğer bir öznel ölçüt olan deneyime dayalı göstergeler, kişilerin ve kuruluşların yolsuzluk tecrübelerinin araştırılmasına dayanmaktadır. Algılamaya dayalı göstergelerin bir çok dezavantajını ortadan kaldırmaları sebebiyle, ülkeler arası karşılaştırmalar için genellikle daha uygun olmaktadır. Sorular, doğrulanabilecek şekilde seçilirse, geçerlilik ve kesinlik sağlanabilir. Anketin doğru uygulanması halinde güvenilir ve kesin göstergeler elde edilebilir.

Baldemir vd.¹⁵ çalışmalarında Türkiye'deki yolsuzluk için tahmini bir ölçüm yapmışlardır. Bu amaçla en yüksek olabilirlik yöntemiyle tahmin edilen MIMIC modeli kullanılmıştır. Ancak MIMIC modeli ile bulunan yolsuzluk tahmininin eğilimi gösteren yaklaşık bir gösterge olduğu, yolsuzluğun sebeplerini inceleyen bir modelde daha nesnel bir ölçütü ölçülmüş göstergenin bağımlı değişken olarak kullanılması gerektiği düşünülmektedir. En yüksek olabilirlik yöntemiyle tahmin edilen MIMIC modelinin sonucunda yazarlar Türkiye'de 1985 yılından itibaren yolsuzluğun arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlar bunun sebebinin 1980'li ve 90'lı yıllarda Türkiye ekonomisi piyasaya açılırken, denetimsizliğin,

¹⁴ E. Berg, "How Should Corruption be Measured?", London School of Economics and Political Science MSc Economics Extended Essay, 2001.

¹⁵ E. Baldemir, Ö. İşçi, H. Görgülü, "MIMIC Model ve Yolsuzluk Üzerine Türkiye Uygulaması", VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2005, İstanbul Üniversitesi.

devletin hantallığının ve büyüklüğünün geniş bir rant sahası yaratması olduğunu öne sürmüşlerdir.

Her birinin kendine özgü dezavantajları olsa da, algılamaya dayalı ve deneyime dayalı çeşitli göstergeler arasındaki korelasyon yüksektir, bu da göstergelerin güvenilirliğine ilişkin önemli bir kanıttır¹⁶. Çok uluslu şirketlerin ve bankaların ölçme-değerlendirme kuruluşlarına ödedikleri yüksek fiyatlar da, uluslararası oyuncuları bu bilgiye değer verdiğini göstermektedir.¹⁷

Nesnel göstergeler (ki en sık kullanılanları yolsuzluk suçlarından tutuklanan ve hüküm giyenlerin sayısıdır) yüksek güvenilirliğe, kesinliğe ve doğruluğa sahiptir. Fakat, düşük geçerliliğinden dolayı ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak için uygun değildir. Hüküm giyenlerin sayısındaki farklılıklar, yolsuzluktaki farklılıklardan çok, adalet sisteminin veya güvenlik kuvvetlerinin etkinliğindeki farklılığa bağlı olabilir. Goel ve Rich¹⁸ bu meseleyi yaptıkları regresyon analizinde çözmektedirler. Yazarlar, yolsuzluk suçlarından hüküm giyenlerin sayısının, ücretler, işsizlik gibi birkaç bağımlı değişkenin üzerine regresyonunu yapmakta, bunu yaparken, eşitliğin sağ tarafında kontrol değişkeni olarak devletin güvenlik faaliyetlerini (devlet memuru başına düşen reel güvenlik masraflarını ölçüt olarak kullanarak) bulundurmaktadır. Böylece güvenlik kuvvetlerinin etkinliğinden kaynaklanan yolsuzluk farklılıkları ayrıştırılmaktadır.

Son olarak, yolsuzluğun nesnel ve öznel ölçütlerinin, bir çok açıdan farklı gibi de görünseler, yüksek oranda bağıntı gösterdiğini (correlated) söyleyebiliriz.

3. Yolsuzluğun Sebepleri Üzerine Ampirik Çalışmalar

Bu bölümde, yolsuzluğun sebepleri üzerine yapılmış çeşitli deneysel çalışmaları inceleyeceğiz. Konu hakkındaki en kapsamlı çalışmalardan biri Treisman¹⁹ tarafından yapılmıştır. Treisman²⁰, 1980'lerde ve 1990'larda yapılmış olan çeşitli iş dünyası risk araştırmalarından elde ettiği algılanan yolsuzluk endekslerini kullanarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait panel veri çalışması yapmıştır. Çalışma sonucunda Treisman²¹, ülkelerin bugünkü demokrasi seviyelerinin yolsuzluğu etkileyen anlamlı bir faktör olmamasına rağmen, demokraside, kültürel kurumsal hukuk devleti geleneğinde uzun bir geçmişi olan ülkelerin anlamlı derecede daha düşük yolsuzluk seviyesine sahip olduğunu göstermiştir.

¹⁶ K. A. Jain, "Corruption: A Review", *Journal of Economic Surveys*, 15(1), 2001, pp. 71-121.

¹⁷ P. Mauro, "Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Further Research", *Finance & Development*, 1998, 11-14.

¹⁸ K.R. Goel, D. P. Rich, "On the Economic Incentives for Taking Bribes" *Public Choice*, 61(3), 1989, pp. 269-75.

¹⁹ D. Treisman, "The Causes of Corruption: A cross – National Study", *Journal of Public Economics*, 76, 2000, pp. 399-457.

²⁰ A.g.e.

²¹ A.g.e.

Treisman²², bunun yanında, daha kalkınmış ve ekonomik olarak dışa daha açık ülkelerin daha az yolsuzlukla karşı karşıya olduğu sonucuna varmıştır.

Pelligrini ve Gerlah²³, 107 ülkeyi içeren kesit regresyon analizi sonucunda, ülkedeki siyasi istikrarsızlığın yolsuzluğu artıran, gazetelerin yaygınlığının ise (kitle iletişim araçlarının yolsuzluk skandallarını duyurarak caydırıcı etkide bulunmasının bir ölçütü olarak) ise yolsuzluğu azaltan bir faktör olduğunu bulmuşlardır. Ülkedeki demokrasinin halihazırdaki durumu yolsuzluğu etkileyen anlamlı bir faktör değilken, uzun yıllardır süren demokrasi geleneğine sahip ülkelerde (en az 10 yıl kesintisiz demokrasi) daha az yolsuzluk görüldüğü sonucuna varılmıştır. Yazarlar, dışa açıklığın bir göstergesi olarak ithalat/GDP'yi almakta ve yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Regresyon sonuçları ekonomiye devletin müdahalesi ile yolsuzluk arasında da istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulamamıştır.

Literatürde yolsuzluğu etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak kamu görevlilerinin ücretleri olarak gösterilmektedir. Kamudaki ücret seviyesinin bir ailenin geçinebileceği seviyenin altında olması kamu görevlilerini aradaki farkı rüşvetle kapatmaya yöneltebilmektedir. Üstelik kamuda ücret seviyesi özel sektöre göre çok düşük olduğunda, işe alınırken de, rüşvetle farkı kapatabileceğini düşünen kişiler kamu görevlerine talip olmaya başlamaktadır. Yine düşük ücret, işi kaybetmenin riskini azaltarak yolsuzluğu artırabilmektedir.

Rijckeghem ve Weder²⁴, 31 ülkeyi 1982–94 yılları arasında inceleyen panel veri çalışmalarında, yolsuzluk ile devlet görevlilerinin ücret seviyesinin üretim sektöründeki ücret seviyesine oranı arasında istatistiksel olarak negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Ancak, çalışma, bunun uzun vadeli bir ilişki olduğunu, kısa vadede daha yüksek ücretlerin daha az yolsuzluğa yol açmadığını göstermektedir. Ücret politikasının yolsuzluk üzerindeki etkileri, sosyal ve siyasi atalet sebebiyle, gecikmeli olarak oluşabilmektedir. Yazarlar eğitim değişkeni ile yolsuzluk arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Kişi başına gayri safi yurt içi hasıla (KBGSYİH) ile yolsuzluk arasında da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Buscaglia²⁵, Arjantin, Ekvator ve Venezuela'yı 1991–99 yılları arasında inceleyen panel çalışmasında, hakimlerin ücret seviyesinin adli sistemdeki yolsuzluklar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığını göstermiştir.

²² A.g.e

²³ L. Pelligrini, R. Gerlah, "Causes of Corruption : A Survey of Cross-Country Analyses and Extended Results", *Economics of Governance*, 9, 2008, 245-263.

²⁴ V.C. Rijckeghem, B. Weder, "Bureaucratic Corruption and the Rate of Temptation: Do wages in the Civil Service Affect Corruption, and by How Much?" *Journal of Development Economics*, 65, 2001, pp. 307-331.

²⁵ E. Buscaglia, "An Analysis of Judicial Corruption and Its Causes: An Objective Governing – Based Approach", *International Review of Law and Economics*, 21, 2001, 233-249.

Tosun²⁶, 1982-1995 yılları arasında 44 ülkede yolsuzluk düzeyini belirleyen faktörleri rassal etkiler sıralı probit modeliyle tahmin etmiş; kanun hakimiyetinin, bürokratik kalitenin ve (beklenenin tersine) genel devlet harcamalarının gayri-safi yurt içi hasıla içindeki payının yolsuzluk düzeyi üzerinde azaltıcı etkisinin, kentsel nüfus artış hızının ise yolsuzluğu artırıcı etkisinin olduğunu bulmuştur. Diğer taraftan enflasyon, büyüme, ücret ve maaşların yolsuzluk üzerine istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi görülmemektedir.

Chand ve Moene²⁷, makalelerinde, Gana Kamu Harcama Reformunu incelemekte ve vergi memurlarına uygulanan bonus programı ile birlikte genel vergi oranının düşürülmesinin ve cezaların artırılmasının Gana'da devletin vergi toplama kabiliyetinde çok önemli iyileşmelere sebep olduğunu göstermektedir. Bunun yanında yazarlar, oyun teorisi modeli kullanarak, daha üst yönetim seviyelerindeki yolsuzluk da aynı zamanda sınırlandırılabilirse, vergi memurlarına verilen bonusların yolsuzluk saikini azaltacağını ve bildirilen ile gerçek vergi yükümlülükleri arasındaki açığın azalmasına yol açacağını göstermektedir.

Zakaria²⁸ Pakistan için yaptığı zaman serisi regresyon analizinde dış ticarete açıklık arttıkça yolsuzluğun azaldığını bulmuştur. Regresyon sonuçlarına göre ayrıca, eğitim seviyesi, milli gelir ile siyasi özgürlükler arttıkça ve devletin ekonomideki ağırlığı azaldıkça yolsuzluk azalmaktadır.

Broadman ve Recanatini²⁹ makalelerinde 26 eski doğu bloğu ülkesini incelemiştir. Yazarlar yolsuzluk algılamasını ölçen Graft Endeksinin (Kaufmann, Kraay and Zoido-Lobaton³⁰ tarafından hesaplanan) kurumsal göstergelerden oluşan bir endeks üzerine regresyonunu yapmışlardır. Regresyon sonuçları, pazara giriş engelleri arttıkça, adli sistemin etkinliği azaldıkça ve alt yapı hizmetleri rekabetçi olmaktan uzaklaştıkça yolsuzluğun arttığını göstermektedir. Demokrasideki artış, yolsuzluğu azaltıcı etkide bulunmaktadır. Dışa açıklık değişkeninin katsayısı ile kişi başına GSYH'nın katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Rauch ve Evans³¹, 35 ülkede, bürokratik yapının, liyakate dayalı işe alma ve liyakate dayalı kariyer planlaması ve ücret seviyesi temelinde çeşitli öğeleri

²⁶ M. U. Tosun, "Yolsuzluğun Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (5), 2003, s.125-146.

²⁷ S. K. Chand, K.O. Moene, "Controlling Fiscal Corruption", *IMF Working Papers*, WP/97/100, 1997.

²⁸ M. Zakaria, "Openness and Corruption: A Time-Series Analysis", *Zagreb International Review of Economics & Business*, 12(2), 2009, 1-14.

²⁹ G. H. Broadman, F. Recanatini, "Seeds of Corruption: Do Market Institutions Matter?". *The World Bank Europe and Central Asia Regional Operations Poverty Reduction and Economic Management Department*, 2000.

³⁰ D. Kaufmann, A. Kraay, P. Zoido-Lobaton, "Governance Matters", *Policy Research Working Paper Series 2196*, 1999, The World Bank.

³¹ E. J. Rauch, B. P. Evans, "Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries" *Journal of Public Economics*, 75, 2000, pp. 49-71.

hakkında anket verileri toplamışlardır. Yazarlar daha sonra, bürokratik performansın ve yolsuzluğun çeşitli uluslararası derecelendirme kuruluşlarınca tanımlanan ölçütlerini kullanarak bazı regresyonlar yapmışlardır. Regresyon analizinin sonucunda yazarlar, kişi başına GSYİH'nın iki yolsuzluk ölçütü (Uluslararası Ülke Risk Rehberi, Uluslararası İş Dünyası'nın ölçütleri) için anlamlı bir belirleyici etken olduğunu ve liyakata dayalı işe alma ve eğitim değişkenlerinin her birinin yolsuzluk ölçütlerinden birini açıklamada istatistiksel olarak anlamlı olduğunu bulmuşlardır. Değişkenlerin üçü de yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir. Diğer taraftan, kariyer, ücret ve etnik çeşitlilik ölçütlerinin katsayılarının iki yolsuzluk ölçütü üzerinde de anlamlı etkisinin olmadığı bulunmuştur.

Goldsmith³², 34 düşük ve orta gelirli ülkeden oluşan bir örnekleme kullanarak yolsuzluk ile ekonomik serbesti, siyasi demokratiklik, idari merkezîyetçilik ve kişi başı GSMH arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Yazar, yolsuzluğu ölçmede Uluslararası Saydamlık Derneğinin 1996 Yolsuzluk Algılamaları Endeksini kullanmaktadır. Regresyon analizinin sonuçları, kişi başına GSMH'nın yolsuzluk üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı azaltıcı etkisinin olduğunu, artan ekonomik serbestinin ve idari merkezîyetçiliğin de yolsuzluğu azaltan önemli faktörler olduğunu göstermektedir. Diğer değişkenlerden daha az anlamlı bir etkiye sahip olsa da, artan siyasi demokratikleşme de azalan yolsuzlukla ilişkilidir.

Lee (1981) (Berkman'da³³ bahsedilen) Hong Kong örneğinde geleneksel değerlerle yolsuzluğa gösterilen hoşgörü arasındaki ilişkiyi incelemekte ve örnekleme dahil kişilerden geleneksellik değeri daha fazla olanların yolsuzluğa daha hoşgörülü baktığını ve geleneksel bağları daha zayıf olanların yolsuzluğa daha karşı olduğunu bulmaktadır. Yaş ve eğitim boyutları da çalışmaya dahil edildiğinde, daha yaşlı ve/veya daha eğitimsiz olanların genç ve eğitimli olanlara göre yolsuzluğa daha hoşgörü ile baktıkları tespit edilmektedir.

Ades ve Di Tella³⁴, makalelerinde, çok sayıda panel ve kesit regresyon analizleri yapılmıştır ve genel olarak sonuçlar daha aktif sanayi politikalarının daha yüksek yolsuzluk seviyeleri ile anlamlı derecede ilintili (correlated) olduğunu göstermektedir. Ülkedeki siyasi hakların derecesi yolsuzluk üzerinde anlamlı etkiye sahip bulunmamaktadır ve eğitim seviyesi, dış ticarete açıklık ve ülkenin emniyet seviyesi yolsuzluk seviyesi ile istatistiksel olarak anlamlı negatif ilişkiye sahiptir. Yazarlar, diğer bir regresyon analizi ile de devletin sanayi politikalarının yatırımlar üzerindeki toplam etkisinin, bu sanayi politikasının yol açtığı yolsuzluk artışı göz önünde bulundurulduğunda, doğrudan etkisinin %56 ila %84'ü arasında bir etkiye düştüğünü göstermektedirler.

³² A. A. Goldsmith, "Slapping the Grasping Hand: Correlates of Political Corruption in Emerging Markets", *American Journal of Economics and Sociology*, 58(4), 1999, pp. 865-883.

³³ Ü. A. Berkman, "Yolsuzluk ve Rüşvete Karşı Önlemler", *Journal of Economics and Administrative Studies*, 2(1), 1988, s. 39-56.

³⁴ A. Ades, R. Di Tella, "National Champions and Corruption: Some Unpleasant Interventionist Arithmetic", *The Economic Journal*, 107, 1997, s. 1023-1042.

Laffont and Guesson³⁵ rekabet ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi bir oyun teorisi modeli ile incelemektedir. Yazarlar, Afrika verilerini kullanarak rekabet ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi ampirik olarak da test etmektedirler. Regresyon sonuçları dışa açıklık değişkeninin (ithalat/GSYİH, rekabetçiliği ölçtüğü varsayılarak) yolsuzluğu azaltan istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etmen olduğunu göstermektedir. Büyüme oranındaki artış da yolsuzluğu azaltmaktadır. Dış yardımlar ve okur-yazar olmayanların oranı yolsuzluk üzerinde anlamlı, ancak zayıf bir etkiye sahiptir. Rekabet ve yolsuzluk değişkenleri arasında bir etkileşim değişkeni de regresyona konduğunda, dışa açıklık değişkeninin tek bir işareti olmadığı, yüksek yolsuzluk seviyelerinde pozitif, düşük yolsuzluk seviyelerinde negatif etkisinin olduğu görülmektedir. Goel ve Rich³⁶, ABD verilerini kullanarak yolsuzluk değişkeninin (rüşvet suçundan mahkum olan devlet görevlilerinin sayısı ile ölçülmüştür), polis faaliyetleri (her devlet görevlisi başına düşen reel polis harcamaları ile ölçülmüştür), hüküm giyme ihtimali (hüküm giyenlerin hakkında dava açılanlara oranı ile ölçülmüştür), cezaların ağırlığı (zimmet suçundan hüküm giyenlerin ortalama hüküm süresi ile ölçülmüştür), devlet görevlilerinin göreceli gelirleri (devlet görevlilerinin kazançları alternatif kazançlarından çıkarılarak bulunmuştur), işsizlik oranı (zımnî maliyetleri hesaba almak için) ve toplam reel yıllık reklam harcamaları (gösteri etkisini içermek için) üzerine regresyonunu yapmıştır. Regresyon analizinin sonuçları, hüküm giyme ihtimali ile cezaların ağırlığının katsayılarının beklendiği gibi negatif olduğunu göstermektedir. Bu, ceza alma ihtimalinin yüksekliğinin ve daha uzun hapis sürelerinin rüşvet almayıcı caydırdığını göstermektedir. Polis faaliyetleri değişkeni istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip değildir. Kamu görevlilerinin artan maaşlar yolsuzluk seviyesi üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir. İşsizlik değişkeninin katsayısı pozitif ve anlamlıdır. Bu durum ekonominin resesyonda olduğu dönemlerde rüşvet tekliflerinin artışını yansıtır olabilir. Son olarak, reklam değişkeni pozitif ve anlamlıdır. Büyük ihtimalle bunun sebebinin, artan reklam hacminin bugünkü ihtiyaçları ön plana çıkarıp geleceği indirgeme oranını artırarak daha fazla yolsuzluğa yol açıyor olabileceği belirtilmiştir. Daha rahat karşılaştırmaya imkan verebilmek için, konu üzerindeki çalışmaların yöntemleri ve bulguları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

³⁵ J.J. Laffont, T.N. Guesson, "Competition and Corruption in an Agency Relationship" *Journal of Development Economics*, 60, 1999, 271-295.

³⁶ K.R. Goel, D. P. Rich, "On the Economic Incentives for Taking Bribes" *Public Choice*, 61(3), 1989, pp. 269-75.

Yazar	Ülke	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Yöntem	Bulgular
Treisman (2000)	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Demokrasi, demokrasi tarihi, hukuk devleti kültürü, milli gelir, dışa açıklık	Regresyon	Demokrasi tarihi (-), hukuk devleti kültürü (-), milli gelir (-), dışa açıklık (-)
Pelligrini ve Gerlach (2008)	107 ülke	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Siyasi istikrarsızlık, gazetelerin yaygınlığı, hali hazırdaki demokrasi, demokrasi tarihi, dışa açıklık, devletin ekonomiye müdahalesi	Regresyon	Siyasi istikrarsızlık (+), gazetelerin yaygınlığı (-), uzun demokrasi tarihi (-)
Rijkeghem ve Weder (2001)	31 gelişmekte olan ülke	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Ücret seviyesi, eğitim, KBGSYH	Regresyon	Ücret seviyesi (uzun vadede (-))
Buscaglia (2001)	Arjantin, Ekvator, Venezuela	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Hakimlerin ücret seviyesi, prosedürlerin fazlalığı	Regresyon	Prosedürlerin fazlalığı (+)
Tosun (2003)	44 ülke	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Kanun hakimiyeti, bürokratik kalite, devlet barcamaları, kentsel nüfus artış hızı, enflasyon, büyüme, ücretler	Rassal etkiler sıralı probit modeli	Kanun hakimiyeti (-), bürokratik kalite (-), devlet barcamaları (-), kentsel nüfus artış hızı (+)
Chand ve Moene (1997)	Gana	-	-	Örnek olay analizi ve oyun teorisi	Üst yönetimdeki yolsuzluk da azaltılabilirse vergi memurlarına verilen bonuslar yolsuzluğu azaltır.
Zakaria (2009)	Pakistan	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Dışa açıklık, eğitim seviyesi, milli gelir, siyasi özgürlükler, devletin ekonomideki ağırlığı	Regresyon	Dışa açıklık (-), eğitim seviyesi (-), milli gelir (-), siyasi özgürlükler (-), devletin ekonomideki ağırlığı (+)

Yazar	Ülke	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Yöntem	Bulgular
Broadman ve Recanatini (2000)	26 eski Doğu Bloku ülkesi	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Pazara giriş engelleri, adli sistemin etkinliği, alt yapı hizmetlerinde rekabetçilik, demokrasi, dışa açıklık	Regresyon	Pazara giriş engelleri, adli sistemin etkinliği, alt yapı hizmetlerinde rekabetçilik, demokrasi, dışa açıklık
Rauch ve Evans (2000)	35 ülke	Algılanan yolsuzluk endeksleri	GSYH, eğitim, liyakat, kariyer, ücret, etnik çeşitlilik	Regresyon	GSYH (-), eğitim (-), liyakat (-)
Goldsmith (1999)	34 düşük ve orta gelirli ülke	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Ekonomik serbesti, demokrasi, idari merkezîyetçilik, KBGSMH	Regresyon	Ekonomik serbesti (+), demokrasi (+), idari merkezîyetçilik (-), KBGSMH ()
Lae (1981)	Hong Kong	Yolsuzluğa bakış açısı (ne derece hoşgörülü)	Geleneksel değerlere bağlılık, yaş, eğitim	Anket çalışması	Geleneksel değerlere bağlılık (+), yaş (+), eğitim (-)
Ades ve Di Tella (1997)	Çok sayıda ülkeyi içeren regresyonlar	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Aktif sanayi politikaları, siyasi haklar, eğitim, dışa açıklık, emniyet	Regresyon	Aktif sanayi politikaları (+), siyasi haklar (-), eğitim (-), dışa açıklık (-), emniyet (-)
Laffont and Guesson (1999)	Afrika ülkeleri	Algılanan yolsuzluk endeksleri	Dışa açıklık, büyüme, dış yardımlar, okur-yazarlık	Oyun teorisi ve regresyon	Dışa açıklık (+,-), büyüme (-), dış yardımlar (-), okur-yazarlık (-)
Goel ve Rich (1989)	Amerika Birleşik Devletleri	Rüşvetten mahkum olan sayısı	Polis faaliyetleri, hüküm giyme ihtimali, cezaların ağırlığı, devlet görevlilerinin gelirleri, işsizlik, reklam harcamaları	Regresyon	Hüküm giyme ihtimali (-), cezaların ağırlığı (-), devlet görevlilerinin gelirleri (-), işsizlik (+), reklam harcamaları (+)

4. Türkiye Üzerine Ampirik Çalışmalar

Türkiye'deki yolsuzluk konusundaki en kapsamlı anket çalışması, Dünya Bankasının katkılarıyla gerçekleştirilen "İyi Yönetişim ve Yolsuzlukla Mücadele Teknik Yardımı" programı çerçevesinde yapılmıştır. Hükümetin iyi yönetim ve

yolsuzlukla mücadele projesi için Kasım 2000'de Hazine Müsteşarlığı, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Maliye Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığında üyelerin katılımıyla bir yönlendirici komite kurulmuştur. Ocak 2001'de devletin altı aşamalı yolsuzlukla mücadele stratejisi üzerinde çalışmak üzere bir çalışma grubu kurulmuştur. Bu aşamalar: i) Türkiye'deki yolsuzluğun analizi: yolsuzluğun temel kaynakları; tanımlar, sebepler, güdüler, ii) Yolsuzlukla mücadelede uluslararası deneyimler, iii) Yolsuzluğa açık alanlarda teşhise yönelik anketler (hane halkı, iş dünyası ve bürokrasi), iv) Anket sonuçlarının incelenmesi, önceliklere ve reform isteyen alanlara ışık tutulması, v) Yolsuzlukla mücadele teknikleri, strateji geliştirme ve eylem planı ile ilgili birimlere teknik destek vi) Yolsuzlukla mücadele stratejisi hakkında halkı bilgilendirmek ve yolsuzluk mücadelesine sivil toplumun katılımını sağlamak.

Bu kapsamda, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV)'in katkılarıyla iki aşamadan oluşan kapsamlı anket çalışmaları yapılmıştır. İlk aşama hane halkı anketi, ikinci aşama iş dünyası anketi olmuştur³⁷.

Hane halkı anketinde Türkiye'de belediye sınırları içinde yaşayan 18 yaş ve üzeri nüfusu temsil eden toplam 3021 kişinin kamu kurumlarıyla ilişkileri yüz yüze görüşmelerle araştırılmıştır. Çalışmayla hedef kitlenin algı tavır ve tecrübeleri anlaşılmaya çalışılmıştır. İş dünyası anketi ise Türkiye'nin 12 ilindeki 1200 firma-sıyla yine yüz yüze görüşme yoluyla yapılmıştır.

Yolsuzluk üzerine ilginç sonuçlar veren bir diğer anket çalışması ise Gümrük Müsteşarlığı için yapılmıştır³⁸. Anket, gümrük personelinin 8600'sini kapsamaktadır. Anket yapılan personelin 15.6 %'sı Müsteşarlığın merkez teşkilatında, 84.4 %'i taşra teşkilatında çalışmaktadır. Sorular, personelin gümrük teşkilatındaki yolsuzluklara/yolsuzluk söylentilerine bakış açısını araştırmayı amaçlamıştır.

Ayrıca, Politik Risk Hizmetleri Firması (Political Risk Services Inc.), Uluslararası Saydamlık Derneği (Transparency International) gibi çeşitli dernek ve kuruluşların periyodik olarak yayımladıkları ankete dayalı algılanan yolsuzluk endeksleri Türkiye'yi de kapsamaktadır.

5. Veriler ve Yöntem

Bu çalışmadaki amacımız yolsuzluğun sebeplerini araştırmaktır. Bu amaçla zaman serisi regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken yolsuzluk suçlarından hapse girenlerin sayısının toplam nüfusa oranıdır. Bağımsız değişkenler olarak alınan, ekonominin genel yapısına ait faktörler (milli gelir, eğitim, dış ticarete açıklık ve enflasyon gibi) ile devlet görevlilerinin yolsuzluk yapıp yapmamaya karar vermek üzere çıkar azamileştirmesi yaparken göz önünde bulundukları değiş-

³⁷ F. Adaman, A. Çarkoğlu, B. Şenatarlar, "Hanehalkı Gözünden Türkiye'de "Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler", *TESEV Yayınları-24*, 2001, İstanbul.

³⁸ H. Gürgen, A. A. Bir, Gümrük Müsteşarlığı İmaj Araştırması, 2002.

kenlerin (ücret seviyesi, işsizlik oranı gibi) yolsuzluk üzerindeki etkilerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Zaman serisi 1975-2008 yıllarını kapsamaktadır (yıllık veriler).

Yolsuzluğu ölçmek üzere rüşvet, irtikap, sahtecilik ve zimmete para geçirme suçlarından hapse yeni giren hükümlülerin toplamının yıl ortası nüfusuna oranı kullanılmıştır (değişken adı:YOLSUZ). Yıl ortası nüfusu verileri 2006 yılına kadar TÜİK verileri ve tahminleridir. 2000 yılından 2007 yılına kadar nüfus sayımı yapılmamış ve 2007 yılından sonra adrese dayalı kayıt sistemine geçilmiş olup, adrese dayalı kayıt sistemi ile elde edilen veriler eski sisteme göre oldukça düşük nüfus rakamı vermektedir. Tutarlı bir seri elde etmek için 2007-2008 için eski seriye yıllık nüfus artış hızı uygulanarak elde edilen rakamlar kullanılmıştır. 1975-2008 yıllarını kapsayan hükümlülere ilişkin zaman serileri Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) "Adalet İstatistikleri"nden alınmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi bu değişkeni kullanırken karşılaşılan sorun, hükümlü sayısının, yolsuzluk suçlarındaki değişme ile birlikte emniyet güçlerinin yakalama oranındaki değişmeyi de içeriyor olmasıdır. Emniyet güçlerinin yakalama oranındaki değişmeden kaynaklanan etkinin ayrıştırılabilmesi için regresyonun sağ tarafında Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bütçeden aldığı ödeneğin GSYH'ya oranı kullanılmıştır (Bütçe ödeneklerindeki artışın polis güçlerinin yakalama etkinliğini artıracak varsayımı altında; Goel ve Rich (1989)'in yöntemi izlenerek) (değişken adı:POLİS).

Milli geliri temsil etmek üzere yine TÜİK serilerinden 1987 fiyatlarında kişi başına GSYH verileri kullanılmıştır. (değişken adı: GSYH). GSYH'da 1987 yılı bazlı eski seri setimizin başlangıcını içererek 2006 yılına kadar gelmekte, 1998 bazlı yeni seri ise günümüzden 1998 yılına kadar geriye girmektedir. 1975-2008 arası için tutarlı bir seri elde edilebilmek için eski serinin 2006'ya kadarki rakamları alınmış ve 2007-2008 verileri 2006 rakamının üzerine büyüme oranları uygulanarak elde edilmiştir.

Tüketici fiyatları endeksi değişim oranı enflasyonu temsil etmek üzere kullanılmış ve TÜİK serilerinden alınmıştır (değişken adı: ENFLA). Eğitim seviyesini ölçmek için TÜİK verilerinden her yıl fakültelerden mezun olanların sayısı ve yüksek öğrenim kurumlarındaki öğrenci sayısı (değişken adı: MEZUN ve YÖKÖĞR) kullanılmıştır. Dışa açıklığı ölçmek için Türkiye'nin ihracat ve ithalatının toplamının GSYH'sına oranı kullanılmış ve veriler yine TÜİK 'den alınmıştır. (değişken adı: AÇIK). Devlet görevlilerinin maaş seviyesini temsil etmek üzere devlet hizmetlerinin ortalama ücret seviyesi istatistikleri tutarlı bir seri halinde elde edilemediğinden yaklaşık bir gösterge olarak konsolide bütçe personel harcamalarının GSYH'ya oranı kullanılmıştır.

İşsizlik oranları 1975-1987 yılları için Bulutay (1995)'den alınmış, 1988-2008 dönemi içinse TÜİK serileri kullanılmıştır. (değişken adı: İSSİZ). Son olarak, tutuklananların ceza alma ihtimali TÜİK Adalet İstatistiklerinden zimmet suçundan hükümlülerin sanıklara oranı hesaplanarak kullanılmıştır. (değişken adı: CEZA) Bu değişken için 1988 öncesi verileri bulunmadığından 1988-2008 verileri alınmıştır.

Devletin ekonomideki ağırlığını ölçmek üzere konsolide bütçe harcamalarının GSYH'ya oranı (değişken adı BÜTÇE) kullanılmıştır. Seriler Devlet Planlama Teşkilatı e-kütüphanesinden alınmış olup, verinin kaynağı Maliye Bakanlığıdır.

5.1. Regresyon Analizi

Regresyon analizi Türkiye’de yolsuzluğun sebeplerini incelemeye yöneliktir. Bağımlı değişken, yolsuzluğun bir göstergesi olarak yolsuzluk suçlarından hüküm giyenlerin sayısının yıl ortası nüfusuna oranıdır. Bağımsız değişkenlerden yukarıda açıklanan GSYH, POLİS, YÖKÖĞR, AÇIK, ÜCRET, İSSİZ ve CEZA'nın katsayılarının negatif olması beklenmektedir.

Millî gelir arttıkça, toplumun eğitim seviyesi iyileştikçe, ekonomi uluslar arası ticarete açıldıkça rant kollama davranışlarından çok üretken faaliyetlerin, rekabetin toplumda artacağı, mevcut pastadan pay koparma yarışından ziyade pastayı büyütme kültürünün yerleşmeye başlayacağı, dolayısıyla yolsuzluğun azalacağı düşünülmektedir.

Emniyet güçlerinin bütçe ödeneği yükseltildikçe, kamu ücret seviyesi arttıkça, işsizlik oranı yükseldikçe ve yolsuzluk suçlarından yakalandıktan sonra ceza alma ihtimali arttıkça devlet görevlileri için yolsuzluk yapmanın riski artmakta, dolayısıyla yolsuzluk oranının azalması beklenmektedir. Diğer taraftan, enflasyonun yüksek olduğu ekonomilerde rant kollama davranışları arttığından enflasyon değişkeninin katsayısı pozitif olarak beklenmektedir. Yine konsolide bütçe harcamaları/GSMH oranı arttıkça devletin ekonomideki ağırlığı artıyor anlamına gelmekte ve bunun da rant kollama davranışlarını artırarak yolsuzlukla pozitif yönde ilişkili olması beklenmektedir.

Serilerin hem seviyeleri, hem logaritmaları kullanılarak regresyon analizleri yapılmış, ancak aşağıda da test istatistikleri verildiği gibi, serilerin logaritmaları alınarak yapılan regresyonun daha iyi sonuç verdiği görülmüştür. Serilerin logaritmalarını kullanmak katsayıların yorumlamasını da kolaylaştırmaktadır. Bu, seriler arasındaki mutlak büyüklük farklılıklarından doğabilecek yorum zorluklarını engellemekte, katsayılar esneklik olarak yorumlandığından, bağımsız değişkenlerde meydana gelen yüzde değişimlere karşılık olarak bağımlı değişkende meydana gelen yüzde değişimleri edilmektedir. Regresyon denklemi aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

$$\log(\text{YOLSUZ}) = \beta_0 + \beta_1 \log(\text{GSYH}) + \beta_2 \log(\text{ENFLA}) + \beta_3 \log(\text{POLİS}) + \beta_4 \log(\text{YÖKÖĞR}) + \beta_5 \log(\text{ÜCRET}) + \beta_6 \log(\text{İSSİZ}) + \beta_7 \log(\text{CEZA}) + \beta_8 \log(\text{AÇIK}) + \beta_9 \log(\text{BÜTÇE}) + u_i \dots \dots \dots (1)$$

Değişkenlerin birim köke sahip olup olmadıklarını test etmek için 3 test kullanılmıştır : “Genişletilmiş Dicky-Fuller” Testi, “Phillips-Peron” Testi ve “Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin” Testi. Test sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Değişkenlerin hiçbirinin durağan olmadığı, serilerin hepsinin birinci

derecede bütünleşik olduğu I(1) görülmektedir. Bütün serilerin logaritmaları da aynı şekilde birinci derecede bütünleşiktir. Bu sebeple, regresyon sonuçları yorumlanırken eş bütünleşme olup olmadığına dikkat edilmiştir.

Tablo-1: Birim Kök Testleri Sonuçları

<i>Değişken Adı</i>	<i>Augmented Dicky-Fuller Test</i>		<i>Phillips-Perron Test</i>		<i>Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin Test</i>	
	<i>Test İstat.</i>	<i>Prob.</i>	<i>Test İstat.</i>	<i>Prob.</i>	<i>LM-İstat.</i>	<i>%5 Kritik Değer</i>
<i>YOLSUZ</i>	-1.77037	0.388	-1.63974	0.452	0.697959	0.463
<i>D(YOLSUZ)</i>	-5.73375	0.000	-6.72020	0.000	0.500000	0.463
<i>GSYH</i>	0.407724	0.9803	0.373558	0.9787	0.766244	0.463
<i>D(GSYH)</i>	-5.429884	0.0001	-5.429884	0.0001	0.147521	0.463
<i>ENFLA</i>	-1.989262	0.2899	-1.96878	0.2985	0.169095	0.463
<i>D(ENFLA)</i>	-6.335874	0.0000	-6.4409	0.0000	0.281772	0.463
<i>POLİS</i>	-0.692133	0.8351	-0.837101	0.7951	0.611169	0.463
<i>D(POLİS)</i>	-4.778181	0.0005	-4.729876	0.0006	0.061675	0.463
<i>YOKOĞR</i>	4.527244	1.0000	4.833714	1.0000	0.653122	0.463
<i>D(YOKOGR)</i>	-2.623417	0.0988	-2.639881	0.0957	0.664634	0.463
<i>UCRET</i>	-1.548544	0.497	-1.765682	0.3903	0.25393	0.463
<i>D(UCRET)</i>	-4.085866	0.0034	-4.086134	0.0034	0.101678	0.463
<i>İŞSİZ</i>	-1.304638	0.6156	-1.304638	0.6156	0.266486	0.463
<i>D(İŞSİZ)</i>	-4.533463	0.001	-4.479386	0.0012	0.100279	0.463
<i>CEZA</i>	-0.494987	0.8684	-2.627726	0.1041	0.766527	0.463
<i>D(CEZA)</i>	-4.045642	0.0085	-9.658913	0.0000	0.392071	0.463
<i>AÇIK</i>	0.228415	0.9704	0.325497	0.9762	0.645533	0.463
<i>D(AÇIK)</i>	-5.151679	0.0002	-5.127425	0.0002	0.13447	0.463
<i>BÜTÇE</i>	-1.060892	0.7192	-1.203321	0.6612	0.49419	0.463
<i>D(BÜTÇE)</i>	-4.872549	0.0004	-4.907372	0.0004	0.092444	0.463

Aşağı yukarı tüm değişkenlerde kullanılan 3 test de aynı sonucu vermektedir. Sadece ENFLA, ÜCRET ve İŞSİZ değişkenlerinde diğer iki test birim kökün varlığına işaret ederken “Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin” Testi birim kökün varlığını reddetmiştir. Ama bu değişkenlerin birinci farklarında diğer değişkenlerle birlikte “Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin” Testi de serilerin durağanlaştığını onaylamaktadır. Ayrıca YÖKÖGR değişkeninin de birinci farkı diğer 2 testte %10 seviyesinde sınırdır durağan çıkarken, “Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin” Testi serinin durağanlığını reddetmektedir. Ancak ileride açıklanacağı gibi zaten YÖKÖGR değişkeni regresyonda başka sorunlara da yol açması (çoklu kolinearite gibi) ve katsayısının da anlamlı olmaması sebebiyle regresyondan çıkarılmıştır.

Değişkenlerin logaritmalarının alınması, serilerde lineer bir dönüşüm sağladığından durağanlık sonuçlarını değiştirmemektedir.

CEZA serilerinin yapılan ilk regresyonda anlamlı katsayıya sahip olmadığı görülmüş, ayrıca veri setinin zaman aralığının çok kısa olması tahmini sağlıksızlaştırdığından denklemden çıkarılmıştır.

Yapılan ilk regresyonda bütçenin GSYH'ya oranı değişkeninin (BÜTÇE) katsayısı istatistiksel açıdan anlamsız ve t-istatistiği çok düşük seviyede bulunduğundan, bu değişken de denklemden çıkarılarak tahmin tekrarlanmıştır.

Ayrıca denklemin tahmini yapıldığında çoklu içsel bağıntı sorunu olduğu (multicollinearity) görülmüştür. Ortalama varyans şişirme çarpanı (Variance Inflation Factor-VIF) 13 gibi yüksek bir sayı çıkmış ve bunun büyük ölçüde yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısının (YÖKÖĞR) yüksek oranda diğer değişkenlerle bağıntılı (correlated) olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Eğitim seviyesini temsil etmek üzere yüksek öğrenimden her yıl mezun olanların sayısını gösteren değişken de kullanılmış, ancak bu da benzer sorunlara yol açmıştır. İçsel bağıntı katsayı tahminlerinin standart hataları artıran ve dolayısıyla anlamlılık testlerini güvenilir kılan bir faktördür. Sorunun sapmasız tahmin veren geçerli bir çözüm yöntemi de olmadığından değişkenin regresyon dışında bırakılması tercih edilmiştir. Ayrıca kişi başına GSYH değişkeni ile dışa açıklık değişkeni (AÇIK) arasında da beklediği gibi çok yüksek korelasyon bulunmaktadır (0.91). Regresyon yapılırken GSYH değişkeninin katsayısının anlamsız, AÇIK değişkeninin katsayısının anlamlı çıktığı görüldüğünden, ayrıca AÇIK değişkenin bağımlı değişkenle korelasyonu GSYH değişkenin bağımlı değişkenle korelasyonundan daha yüksek olduğundan GSYH değişkeni de regresyondan çıkarılmıştır. Regresyondan bu değişkenler atılınca içsel bağıntı sorununun giderildiği görülmüştür.

Yapılan ilk regresyonlarda elde edilen kalıntıların (residuals) durağan olmadığı, kalıntının iki dönem gecikmeli değerlerinin kısmi otokorelasyon testlerinde katsayısının anlamlı çıktığı görüldüğünden, regresyona bağımlı değişkenin 2 dönem gecikmeli değerleri de eklenmiş (ar(2)) ve bu değişkenin katsayısının negatif ve anlamlı olduğu görülmüştür.

1975-2008 dönemi Türkiye ekonomisinin çalkantılar, krizler, iniş çıkışlar yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemde 1980, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında olmak üzere 4 büyük ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizlerin yolsuzluk değişkeni üzerindeki etkilerini görmek üzere her biri için kriz yılında 1, diğer yıllarda 0 değerini alan birer kukla değişken tanımlanmış ve regresyona dahil edilmiştir. 1994, 1999 ve 2001 yıllarına ilişkin kukla değişkenlerin katsayıları istatistiksel açıdan anlamlı çıkmazken, 1980 yılına ilişkin kukla değişkenin katsayısı beklenenin aksine negatif ve anlamlı çıkmıştır.

Çeşitli regresyon denemelerinin sonrasında en sağlıklı sonuçları veren regresyon denkleminin aşağıdaki gibi olduğu görülmüştür.

$$\log(\text{YOLSUZ})=\beta_0+\beta_1\log(\text{ENFLA})+\beta_2\log(\text{POLİS})+\beta_3\log(\text{ÜCRET})+\beta_4\log(\text{İŞSİZ})+\beta_5\log(\text{AÇIK})+\beta_5\text{DUM80}+u_i,\dots\dots\dots(2)$$

Denklemin son halinde kullanılan seriler arasında eş bütünleşme olup olmadığı Johansen testi ile sınımlanmıştır ve seriler arasında iki tane eş bütünleşme denklemi olduğu görülmüştür.

Tablo-2 : Johansen Eşbütünleşme Testi				
Örnekleme: 1975-2008				
Gözlem Sayısı: 32 (ayarlamalardan sonra)				
Seriler: LOG(YOLSUZ) LOG(POLIS) LOG(ÜCRET) LOG(İŞSİZ) LOG(ENFLA) LOG(AÇIK)				
Eigen değeri	Trace İstatistiği (L. R.)	%5 Kritik Değer	Prob. (İhtimal) Değeri	Hipotez edilen Eşbüt. İlişki (sayı)
0.777620	131.7161	95.75366	0.0000	Hiç*
0.734003	83.60837	69.81889	0.0027	En fazla 1*
0.482748	41.23172	47.85613	0.1814	En fazla 2
0.276726	20.13653	29.79707	0.4137	En fazla 3
0.187676	9.769573	15.49471	0.2989	En fazla 4
0.092846	3.118192	3.841466	0.0774	En fazla 5
* hipotezin 5% anlamlılık seviyesinde reddedilmesine işaret eder.				
Trace testi 5% anlamlılık seviyesinde 2 eşbütünleşme denkleminin varlığını gösterir.				

Denklemin (2)'de verilen regresyon hem verildiği logaritmik haliyle, hem de düzey haliyle tahmin edilmiştir. Hangi denklemin daha uygun olabileceğine ilişkin "spesifikasyon" testleri aşağıda karşılaştırılmaktadır. Test sonuçları logaritmik denklemin tercih edilmiştir.

Tablo-3 : Spesifikasyon Testleri

	Değişkenlerin logaritmalarının kullanıldığı regresyon	Değişkenlerin düzeylerinin kullanıldığı regresyon
Akaike bilgi kriteri	-0.67403	1.557064
Schwarz kriteri	-0.307596	1.923498
R-kare	0.898337	0.777923
F-istatistiği	30.29621	12.01006

Regresyon sonuçları aşağıdaki gibi elde edilmiştir:

Tablo 4 : Regresyon Sonuçları				
Bağımlı Değişken: LOG(YOLSUZ)				
Örnekleme: 1977 2008				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
LOG(POLIS)	0.675236	0.510440	1.322851	0.1984
LOG(ÜCRET)	-0.512114	0.404144	-1.267159	0.2173
LOG(İŞSİZ)	0.596288	0.262870	2.268377	0.0326
LOG(ENFLA)	0.308931	0.055797	5.536743	0.0000
LOG(AÇIK)	0.676797	0.177118	3.821166	0.0008
DUM80	-0.301667	0.155267	-1.942893	0.0638
C	-2.672420	1.700191	-1.571836	0.1291
AR(2)	-0.479597	0.207990	-2.305865	0.0301
R-kare	0.898337	Ortalama Bağımlı Değ.		0.784253
Ayarlanmış R-kare	0.868685	Bağımlı Değ. Std. Hatası		0.428684
Regr. Std. Hatası	0.155344	Akaike bilgi kriteri		-0.674030
Hata Kareleri Toplamı	0.579163	Schwarz kriteri		-0.307596
Log olabilirlik	18.78449	F-istatistiği		30.29621
Durbin-Watson istatis.	1.811017	Olasılık (F-istatistiği)		0.000000

Regresyon sonuçlarından işsizlik, enflasyon ve dışa açıklığın katsayılarının pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu, bir başka deyişle yolsuzluğu artıran faktörler olduğu görülmektedir. Enflasyonun rant arama davranışlarını artırarak yolsuzluğu artırıcı etkisi beklentilerle uyumludur. Ancak işsizlik ve dışa açıklığın katsayılarının pozitif ve anlamlı olması literatürdeki bulgularla ters yöndedir. 1980

kriz yılı için tanımlanan kukla değişkenin de işareti beklenenin tersine negatiftir ve %6 seviyesinde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bu durum, 1980 yılında bağımsız değişkenlerimizle açıklanamayan, yolsuzluğu azaltıcı bir gelişmenin yaşanmış olabileceğini düşündürmektedir.

AR (2) değişkeninin katsayısının anlamlı olması yolsuzluk serilerinin zaman bağımlılığı olduğunu göstermektedir. Ancak bu bağımlılık negatiftir. Yolsuzluğun iki dönem önceki değeri bu dönemki değerini azaltıcı etkide bulunmaktadır. AR(1) değişkeni de regresyona eklenmiş ama katsayısı anlamlı olmadığından denklemden çıkarılmıştır.

Emniyet Genel Müdürlüğüne bütçeden yapılan harcamalar ile bütçe içinde personel giderlerinin payı da yolsuzluk üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Regresyonun R-kare değeri %89.8 gibi yüksek bir sayıdır; bir başka deyişle yolsuzluk değişkenindeki değişimin yaklaşık %90'ı regresyondaki verilerle açıklanabilmektedir. F- istatistiği regresyonun bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Denklemin kalıntıları (residuals) da ayrıca otokorelasyon (serial correlation), değişken varyans ve normallik testlerine tabi tutulmuş olup, test sonuçları aşağıda yer almaktadır. Kalıntılar, durağan ve normal dağılıma sahip olup, heteroskedastik değildir. Bu durum regresyon sonuçlarının güvenilirliğini göstermektedir.

White Heteroskedastisiti Testi:

F-istatistiği	0.967248	Olasılık		0.503883
Gözl*R-kare	11.11209	Olasılık		0.433921

Jaque Berra Test İstatistiği: (normallik testi)	0.925282
Olasılık	0.629219

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Testi:

F-istatistiği	0.385336	Olasılık		0.684723
Gözl*R-kare	1.083038	Olasılık		0.581864

Korrelogram

	AC	PAC	Q-Stat	Prob
1	0.009	0.009	0.0026	
2	-0.057	-0.057	0.1199	0.729
3	-0.204	-0.204	1.6828	0.431
4	-0.055	-0.06	1.8007	0.615
5	-0.023	-0.049	1.8224	0.768
6	0.015	-0.036	1.8322	0.872
7	0.15	0.128	2.8145	0.832
8	-0.036	-0.055	2.8748	0.896
9	-0.017	-0.009	2.889	0.941
10	0.018	0.072	2.9044	0.968
11	0.074	0.072	3.1847	0.977
12	-0.082	-0.08	3.5468	0.981
13	-0.004	0.023	3.5476	0.99
14	0.021	0.026	3.5746	0.995
15	-0.031	-0.048	3.6364	0.997
16	0	0.006	3.6364	0.999

5.2. Bulguların Yorumlanması

Yaptığımız regresyon analizinin sonucunda kimi literatürdeki bulgulara uygun, kimi literatürdekinden farklı çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Denklemin sonuçlarına bakıldığında emniyet genel müdürlüğüne ayrılan bütçe ödeneğini gösteren değişkenin katsayısının yolsuzluk üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisinin olmadığını görüyoruz. Bu değişken esasen, yolsuzluk suçlarından hüküm giyenlerin sayısındaki değişimlerin, emniyet güçlerinin suçları tespit kapasitelerindeki artıştan kaynaklanan kısmını ayrıştırmak için denkleme alınmıştı ve dolayısıyla katsayısının negatif olması beklenmekteydi. Ancak katsayının anlamsız çıkması, bu yöntemi öneren Goel ve Rich'in³⁹ ulaştığı sonuçlarla uyumludur.

Bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinden AR(2) değişkeni bağımlı değişkenin iki yıl gecikmeli değerleridir ve yolsuzluk üzerinde negatif anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum yolsuzluğun zaman bağımlılığı olduğuna işaret eder; ancak pek çok ülkede olanın tersine, pozitif değil, negatif eğilim göstermektedir. Bu durumun özellikle 2003 yılından bu yana yolsuzluk serisinin düşüş

³⁹ K.R. Goel, D. P. Rich, "On the Economic Incentives for Taking Bribes" *Public Choice*, 61(3), 1989, pp. 269-75.

eğilimi göstermesine, öncesinde de zaman zaman düşme yönünde dalgalanmaların olmasına bağlanmaktadır.

AR(2) değişkeninin negatif katsayısı Ahmad'ın⁴⁰ bulgularına ters yöndedir. Ahmad⁴¹, 40 ülkeyi içeren kesit regresyon analizinin sonucunda yolsuzluğun ısrarcılık (persistence) ve zaman bağımlılığı (path dependence) özellikleri gösterdiğini, başlangıçta yolsuzluk seviyesi yüksek ülkelerde zaman içinde yolsuzluğunun yüksek kalmaya devam ettiğini, çok az ülkenin bu konuda sınıf atlayabildiğini, tersine başlangıç yılında yolsuzluk seviyesi düşük ülkelerde ise yolsuzluğun düşük kalmaya devam ettiğini göstermiştir. Ahmad⁴² bu durumu, yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde dürüst kamu görevlileri üzerinde de yolsuzluk yapmaları için baskı oluşmasına bağlamaktadır. Ayrıca Zakaria⁴³ da Pakistan için yaptığı zaman serisi analizinde AR(1) değişkenin katsayısını pozitif ve anlamlı bulmuştur, yani, Pakistan'da da yolsuzluk zaman bağımlılığı göstermektedir. Bissesar⁴⁴, farklı bir yöntemle, Markov Geçiş Zinciri Yöntemi kullanarak 110 ülke verisini incelemiş ve yolsuzluğun bu ülkelerin çoğunluğunda ısrarcılık gösterdiğini ortaya koymuştur.

Dışa açıklık değişkeninin katsayısının literatürde beklenenin aksine pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Literatürde genel beklenti, dış ticaret artışının ekonomideki rantları azaltarak ve rekabeti artırarak yolsuzluğu azaltması yönündedir. Treisman⁴⁵, Zakaria⁴⁶, Giavazzi ve Tabellini⁴⁷, Gatti⁴⁸, Cahudhary⁴⁹ gibi çok sayıda çalışma yolsuzluk ve dışa açıklık arasında bu tür bir negatif ilişki bulmuştur. Ancak Pelligrini ve Gerlah'da⁵⁰ olduğu gibi, yolsuzluk ve dışa açıklık değişkeni arasında her zaman istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmayabileceğini gösteren çalışmalar da vardır. Laffont and Guesson⁵¹ da etkileşim değişkenlerini mo-

⁴⁰ N. Ahmad, "Corrupt Clubs and the Convergence Hypothesis", *Journal of Economic Policy Reform*, 11(1), 2008, 21-28.

⁴¹ A.g.e.

⁴² A.g.e.

⁴³ M. Zakaria, "Openness and Corruption: A Time-Series Analysis", *Zagreb International Review of Economics & Business*, 12(2), 2009, 1-14.

⁴⁴ N. Bissesar, "Does Corruption Persist In Sub-Saharan Africa?", *International Advances in Economic Research*, 15, 2009, s. 336-350.

⁴⁵ D. Treisman, "The Causes of Corruption: A Cross - National Study", *Journal of Public Economics*, 76, 2000, pp. 399-457.

⁴⁶ M. Zakaria, "Openness and Corruption: A Time-Series Analysis", *Zagreb International Review of Economics & Business*, 12(2), 2009, 1-14.

⁴⁷ F. Giavazzi, G. Tabellini, "Economic and Political Liberalizations", *Working Paper No.*, 2004 (1249), *CESifo*.

⁴⁸ R. Gatti, "Explaining Corruption: Are Open Countries Less Corrupt?", *Journal of International Development*, 16(6), 2004, pp. 851-61.

⁴⁹ A. Chaudhry, "Corruption and Trade Liberalization: Has the World Bank Anti-Corruption Initiative Worked", *The Lahore Journal of Economics*, 10(2), 2005, pp. 111-140.

⁵⁰ L. Pelligrini, R. Gerlah, "Causes of Corruption : A Survey of Cross-Country Analyses and Extended Results", *Economics of Governance*, 9, 2008, 245-263.

⁵¹ J.J. Laffont, T.N. Guessan, "Competition and Corruption in an Agency Relationship" *Journal of Development Economics*, 60, 1999, 271-295.

dele ekleyerek dışa açıklık değişkeninin yolsuzluk üzerindeki etkisinin yüksek yolsuzluk seviyelerinde pozitif, düşük yolsuzluk seviyelerinde negatif olduğunu göstermiştir.

Bu durumu Türkiye'nin 1980'lerden sonra gerçekleştiği atılımla birlikte milli geliri ve dış ticareti artarken bir yandan da toplumda oluşan sosyal ve kültürel değişimde (özellikle artan bireysel kazanç ve rant arama davranışları gibi) aramanın mümkün olduğu düşünülmektedir. Baldemir vd.'in⁵² de Türkiye'de yolsuzluk seviyesini ölçmeyi amaçlayan çalışmasında 1980'lerdeki dışa açılımla beraber yolsuzlukların arttığı sonucuna ulaşması bu bulguyla paraleldir. Ayrıca Berkman⁵³ toplumların yaşadığı geçiş dönemlerinde toplumsal değerlerin belirsizleştiğini, kural dışı davranışlar için görece olarak daha uygun bir ortamın oluştuğu ve bu ortamda yolsuzluğun da arttığını belirtmektedir. Heidenheimer⁵⁴ de, gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluğun daha fazla gözlemleniyor olmasının bu ülkelerin bir değişim sürecinden geçiyor olmasına ve bu süreçte devlet, vatandaş, kamu hizmeti gibi kavramların yeniden şekilleniyor olmasına bağlamaktadır. Bu makalede yaptığımız tespitler, Türkiye'nin dışa açılma sürecinde yolsuzluk arttıysa da, en azından yolsuzluğun negatif zaman bağımlılığı olduğunu ve yolsuzlukta son 5 yıldır düşüşler görüldüğünü, bu konuda olumlu gelişmelerin de yaşanmaya başladığını düşündürmektedir..

Devletin ekonomideki ağırlığının bir göstergesi olarak devlet bütçesinin GSYH'ya oranı değişkeninin yolsuzluk üzerinde anlamlı etkisinin çıkmaması Pelligrini ve Gerlah'ın⁵⁵ sonuçlarıyla uyumludur. Pelligrini ve Gerlah⁵⁶ bunun sebebinin devletin ekonomideki ağırlığının yolsuzluk üzerinde birbirine zıt iki etkisinin bulunabileceğini belirterek açıklamaktadır. Devletin ekonomideki ağırlığının fazla olması rant kollama davranışlarını artırarak yolsuzluğu artırabileceken, diğer taraftan da, bu durum devletin eğitim, sağlık ve diğer kamu mallarını daha fazla üretmesi ve bu alandaki iyileşmelerin yolsuzluğu azaltması anlamına gelmektedir.

Kamu görevlilerinin ücretlerine ilişkin değişkenin de katsayısının anlamsız çıkması Buscaglia⁵⁷, Tosun⁵⁸, Rauch ve Evans⁵⁹, Pelligrini ve Gerlah'ın⁶⁰ bulguları

⁵² E. Baldemir, Ö. İşçi, H. Görgülü, "MIMIC Model ve Yolsuzluk Üzerine Türkiye Uygulaması", VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26-27 Mayıs 2005, İstanbul Üniversitesi.

⁵³ Ü. A. Berkman, "Azgelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet", Ankara :TODAİE, 1983.

⁵⁴ A. Heidenheimer, "Political Corruption: Readings in Comparative Analysis" New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970.

⁵⁵ L. Pelligrini, R. Gerlah, "Causes of Corruption : A Survey of Cross-Country Analyses and Extended Results", *Economics of Governance*, 9, 2008, 245-263.

⁵⁶ A.g.e

⁵⁷ E. Buscaglia, "An Analysis of Judicial Corruption and Its Causes: An Objective Governing – Based Approach", *International Review of Law and Economics*, 21, 2001, 233-249.

⁵⁸ M. U. Tosun, "Yolsuzluğun Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (5), 2003, s.125-146.

ile aynı yöndedir. Ayrıca, Rijckeghem ve Weder, B.⁶¹ kısa vadede kamu görevlilerinin ücretlerindeki artışın daha az yolsuzluğa yol açmadığını göstermektedir.

İşsizliğin yüksek olduğu ülkelerde devlet görevlilerinin işlerini kaybetme riskini almak istemeyecekleri ve bu sebeple yolsuzlukların azalacağı düşünülür. Ancak regresyon analizimizde Türkiye’de işsizlik artışı ile birlikte yolsuzlukların da arttığı görülmektedir. Bu sonuç Goel ve Rich’in⁶² ABD ekonomisi için bulduğu sonuçla paraleldir. Goel ve Rich⁶³ katsayısının pozitif olmasının ekonominin resesyonda olduğu dönemlerde rüşvet tekliflerindeki artışı yansıttığı şeklinde bir yorum getirmişlerdir. Türkiye örneğinde de bu durum geçerli olabilir.

6. Sonuç

Yolsuzluk önemli bir ekonomik ve sosyal sorundur. Yolsuzluk için uygun bir ortam hazırlayan sistemin niteliklerini incelemek ve yolsuzluğu kolaylaştıran faktörleri belirlemek, sebep sonuç ilişkilerini incelemek sorunun çözümünde ilk ve en önemli basamaktır.

Bu makalede, yolsuzluğun sebepleriyle ilgili yazındaki önemli yayınların bir taraması ile birlikte, Türkiye’de yolsuzluğun muhtemel sebeplerini ortaya oymak üzere regresyon analizleri yapılmıştır. Analiz, ülkemizde yolsuzluğun en önemli sebeplerinin neler olabileceği hakkında bir fikir vermektedir. Regresyon analizinin sonuçları, beklenenin aksine Türkiye’nin ekonomik açıdan dışa açılmasıyla yolsuzluk vakalarının arttığını göstermektedir. Diğer taraftan, yolsuzlukla devletin kamu görevlilerinin maaş harcamaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Devletin ekonomideki ağırlığının (bütçe harcamalarının GSYH’ya oranı ile ölçülen) Türkiye’de yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Yüksek enflasyon beklediği gibi toplumda rant arama davranışlarını ve yolsuzluğu artırmaktadır. İşsizlik artışının da yolsuzluk artışı ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Bu makalemizde bağımlı değişken olan yolsuzluğu ölçmek için nesnel bir ölçüt olarak yolsuzluk suçlarından hüküm giyenlerin sayısının kullanılması çeşitli avantajlar ve dezavantajlara yol açmaktadır. Bir yandan yolsuzluk suçlarından hüküm giyenlerin sayısı nesnel ve doğrulanabilir veriler olmasının avantajlarına sahipken, bir yandan pek çok yolsuzluk suçunun tespit edilemiyor olması sonuçların

⁵⁹ E. J. Rauch, B. P. Evans, “Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries” *Journal of Public Economics*, 75, 2000, pp. 49-71.

⁶⁰ L. Pelligrini, R. Gerlah, “Causes of Corruption : A Survey of Cross-Country Analyses and Extended Results”, *Economics of Governance*, 9, 2008, 245-263.

⁶¹ V.C. Rijckeghem, B. Weder, “Bureaucratic Corruption and the Rate of Temptation: Do wages in the Civil Service Affect Corruption, and by How Much?” *Journal of Development Economics*, 65, 2001, pp. 307-331.

⁶² K.R. Goel, D. P. Rich, “On the Economic Incentives for Taking Bribes” *Public Choice*, 61(3), 1989, pp. 269-75.

⁶³ A.g.e.

güvenilirliğini azaltmaktadır. Diğer taraftan, yolsuzluk algılama endeksleri veya deneyime dayalı endeksler gibi öznel ölçütlerin de bağımlı değişkeni ölçmekte kullanılmasının doğruluğu ve kesinliği olmayabilir. Algılanan yolsuzluk, gerçek yolsuzluğu zaman açısından geriden takip edebilir, basın yayının oluşturduğu gündem, büyük skandallar vs algılamayı tecrübelerden daha çok etkileyebilir. Anket sorularındaki muğlaklıklar ve anketi hazırlayanların eğilimleri bulgularda sapmalara yol açabilir.

Çalışmamızın bundan sonraki genişleme alanı Türkiye’yi konu alan farklı yolsuzluk ölçütleri ile regresyon analizlerinin tekrarlanması ve sonuçlarının karşılaştırılmasıdır.

KAYNAKÇA

- A. A. Goldsmith, “Slapping the Grasping Hand: Correlates of Political Corruption in Emerging Markets”, *American Journal of Economics and Sociology*, 58(4), 1999, pp. 865-883.
- A. Ades, R. Di Tella, “National Champions and Corruption: Some Unpleasant Interventionist Arithmetic”, *The Economic Journal*, 107, 1997, s. 1023-1042.
- A. Ades, R. Di. Tela, “The New Economics of Corruption: A Survey and Some New Results”, *Political Studies. Special Issue*, 45(3), 1997, pp.496-516.
- A. Chaudhry, “Corruption and Trade Liberalization: Has the World Bank Anti-Corruption Initiative Worked”, *The Lahore Journal of Economics*, 10(2), 2005, pp. 111-140.
- A. Heidenheimer, “*Political Corruption: Readings in Comparative Analysis*” New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970.
- A. Shleifer, R. W. Vishny, “Corruption”, *The Quarterly Journal of Economics*, 108, 1993, 519-617.
- D. Kaufmann, A. Kraay, P. Zoido-Lobaton, “Governance Matters”, *Policy Research Working Paper Series 2196*, 1999, The World Bank.
- D. Treisman, “The Causes of Corruption: A cross – National Study”, *Journal of Public Economics*, 76, 2000, pp. 399-457.
- E. Baldemir, Ö. İşçi, H. Görgülü, “MIMIC Model ve Yolsuzluk Üzerine Türkiye Uygulaması”, *VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, 26-27 Mayıs 2005, İstanbul Üniversitesi.
- E. Berg, “How Should Corruption be Measured?”, *London School of Economics and Political Science MSc Economics Extended Essay*, 2001.

- E. Buscaglia, “An Analysis of Judicial Corruption and Its Causes: An Objective Governing – Based Approach”, *International Review of Law and Economics*, 21, 2001, 233-249.
- E. J. Rauch, B. P. Evans, “Bureaucratic Structure and Bureaucratic Performance in Less Developed Countries” *Journal of Public Economics*, 75, 2000, pp. 49-71.
- F. Adaman, A. Çarkoğlu, B. Şenatalar, “Hanehalkı Gözünden Türkiye'de “Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler”, *TESEV Yayınları-24*, 2001, İstanbul.
- F. Giavazzi, G. Tabellini, “Economic and Political Liberalizations”, *Working Paper No.*, 2004 (1249), *CESifo*.
- G. H. Broadman, F. Recanatini, “Seeds of Corruption: Do Market Institutions Matter?”. *The World Bank Europe and Central Asia Regional Operations Poverty Reduction and Economic Management Department*, 2000.
- H. Gürgen, A. A. Bir, *Gümrük Müsteşarlığı İmaj Araştırması*, 2002.
- <http://www.tesev.org.tr>
- <http://www1.worldbank.org/wbiep/decentralization/courses/turkey%206.21.99/corrupti/tsld019.htm>
- J.J. Laffont, T.N. Guessan, “Competition and Corruption in an Agency Relationship” *Journal of Development Economics*, 60, 1999, 271-295.
- K. A. Jain, “Corruption: A Review”, *Journal of Economic Surveys*, 15(1), 2001, pp. 71-121.
- K.R. Goel, D. P. Rich, “On the Economic Incentives for Taking Bribes” *Public Choice*, 61(3), 1989, pp. 269-75.
- L. Pelligrini, R. Gerlah, “Causes of Corruption : A Survey of Cross-Country Analyses and Extended Results”, *Economics of Governance*, 9, 2008, 245-263.
- Laffont, J.J. ve Guessan, T.N. (1999). Competition and Corruption in an Agency Relationship. *Journal of Development Economics*, 60, 271-295.
- M. U. Tosun, “Yolsuzluğun Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (5), 2003, s.125-146.
- M. Zakaria, “Openness and Corruption: A Time-Series Analysis”, *Zagreb International Review of Economics & Business*, 12(2), 2009, 1-14.
- N. Ahmad, “Corrupt Clubs and the Convergence Hypothesis”, *Journal of Economic Policy Reform*, 11(1), 2008, 21-28.

- N. Bissessar, “Does Corruption Persist In Sub-Saharan Africa?”, *International Advances in Economic Research*, 15, 2009, s. 336–350.
- P. Bardhan, “Corruption and Development: A Review of Issues”, *Journal of Economic Literature*, 35, 1997, pp. 1320-1346.
- Q. V. Le, M. Rishi, “Corruption and Capital Flight: An Empirical Assessment”, *International Economic Journal*, 20(4), 2006, 523–540.
- P. Mauro, “Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Further Research”, *Finance & Development*, 1998, 11-14.
- R. Gatti, “Explaining Corruption: Are Open Countries Less Corrupt?”, *Journal of International Development*, 16(6), 2004, pp. 851-61.
- S. K. Chand, K.O. Moene, “Controlling Fiscal Corruption”, *IMF Working Papers*, WP/97/100, 1997.
- T. Bulutay, “*Employment, Unemployment and Wages in Turkey*” İLO, DİE, Ankara, 1995.
- Ü. A. Berkman, “*Az gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*”, Ankara :TODAİE, 1983.
- Ü. A. Berkman, “Yolsuzluk ve Rüşvete Karşı Önlemler”, *Journal of Economics and Administrative Studies*, 2(1), 1988, s. 39-56.
- V.C. Rijckeghem, B. Weder, “Bureaucratic Corruption and the Rate of Temptation: Do wages in the Civil Service Affect Corruption, and by How Much?” *Journal of Development Economics*, 65, 2001, pp. 307-331.